

Gabriela Andrzejczuk

ORCID: 0000-0001-7918-9472

DOI: 10.15290/dhmgz.01.2021.27

Godność i wolność w nauczaniu Jana Pawła II

Dignity and freedom in the teachings of John Paul II

STRESZCZENIE: Jan Paweł II w swym nauczaniu ukazywał czym jest godność oraz wolność. Nieustannie poruszał ten temat podczas pielgrzymek i wygłoszonych homilii, aby pokazać prawdę ludziom, która oparta jest na bolesnych doświadczeniach historii. Mówił o poprawnym zarysie koncepcji osoby ludzkiej, której fundamentem jest rodzina oraz Sakramencie małżeństwa. Chodzi tu o to, aby struktury prawne i porządek demokratyczny miały służyć człowiekowi, a nie szkodzić. Młody człowiek winien nabywać w rodzinie podstawy wychowania oraz wartości. Jan Paweł II pokładał dużą nadzieję w młodym pokoleniu. Człowiekiem odpowiedzialnym jest ten, kto w wolności odpowiada na wymagania, jakie stawia przed nim prawda o ludzkiej godności. Papież wskazywał również na sumienie każdego człowieka, aby to sumienie kształtować ale go nie zniekształcać. Jan Paweł II przybliżał bolesną historię i wydarzenia ludziom oraz nawiązywał do socjalizmu narodowego (faszyzmu) i socjalizmu międzynarodowego (komunizmu), aby nie popadać w „nowoczesne” utopie o kolektywnym szczęściu. Nade wszystko Jan Paweł II zaznaczał, że życie ludzkie od chwili poczęcia powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny. Głosił, że: „Przyszłość świata idzie przez rodzinę”. Niejednokrotnie podkreślał, że z tym jest połączona wola, która związana jest z wyborami, przed jakimi każdy człowiek jest postawiony. Jednakże Jan Paweł II propagował personalizm, który mówił o wspólnocie osób oraz dwóch cywilizacjach: miłości i użycia. Personalizm, który ujmuje człowieka w kategoriach zdolności do daru z siebie samego. Początek wszelkich zmian dokonuje się wewnątrz człowieka, w jego myśleniu

oraz rozumowaniu, a dopiero później może on działać na zewnątrz. Prezentowany artykuł ukazuje główne idee kultury normatywnej w nawiązaniu do kultury moralnej w myśli filozoficzno-teologicznej Jana Pawła II.

SŁOWA KLUCZOWE: godność, wolność, dobro i zło, rozum, wola, sumienie, strajk, aborcja, wolny wybór, koncepcja osoby ludzkiej, personalizm, indywidualizm, liberalizm, życie ludzkie, małżeństwo, rodzina, katecheza, łaska i grzech, śmierć i życie, ideologia

ABSTRACT: John Paul II showed in his teaching what dignity and freedom are. He constantly brought this issue up during his pilgrimages and while preaching, to show people the truth, which is based on the painful experience of history. He talked about the correct outline of the concept of a human being, which is based on family and the sacrament of marriage. What he meant was that legal structures and the democratic order should serve a human, not harm one. A young person should obtain in the family the basis of upbringing and values. John Paul II truly believed in the young generation. A responsible human is one who, being free, responds to the requirements which are placed before them by the truth about human dignity. The Pope pointed at the conscience of each human to be shaped but not distorted. John Paul II talked about the painful history and events and he invoked national socialism (fascism) and international socialism (communism), urging his listeners not to fall into "modern" utopias about collective happiness. Moreover, John Paul II pointed out that human life should be respected and protected from conception in an absolute way, saying: "The future of the world goes before the family." More than once he emphasizes that the will is linked to it, the will which is connected with the choices a human is confronted with. However, John Paul II preached personalism, which speaks to the unity of human beings and two civilisations: of love and use. Personalism, which sees a human as one who is able to give of himself. The beginning of all the changes originates inside a human in their thoughts and understanding and only later may it work outside. The article presents the main ideas of normative culture in connection with moral culture in the philosophical-theological thought of John Paul II.

KEYWORDS: dignity, freedom, good and evil, reason, will, conscience, strike, abortion, freedom of choice, concept of human being, personalism, individualism, liberalism, human life, marriage, family, catechism, mercy and sin, death and life, ideology

Przedstawienie definicji

Wolność jest to zdolność i możliwość wyboru wartości i opowiedzenia się za nimi¹. Wyraża się w życiu zgodnym z własnym sumieniem, jednakże godność jest wartością osobistą w swoim podstawowym znaczeniu i wpisuje się w powszechne przekonanie o szczególnym statusie istot ludzkich w stosunku do wszystkich innych bytów stworzonych². Posiada wymiar indywidualny i społeczny. Związana jest z prawdą i dobrem, wyrasta z prawdy i ukierunkowuje się ku dobru. Karol Wojtyła podejmował wiele prób zrozumienia osobowego statusu człowieka, z jakim wiąże się godność oraz wolność, zaś zwieńczeniem tych integralnych elementów jest miłość. Opisywał jak człowiek ją przeżywa oraz jak z nią sobie radzi. Podkreślał, iż wolność przejawia się przez doświadczenia sprawczości, a dokładnie – w przeżyciu „chcę”, którego źródłem jest akt wolnej woli. Przeżycie „chcę” ułożone jest między członami przeżycia „mogę – nie muszę”³.

Nauczanie Karola Wojtyły – Jana Pawła II na podstawie wybranych źródeł

W książce *Osoba i czyn* Karol Wojtyła pisał

Wybór jest zawsze pozostawieniem innych przedmiotów czy też innych wartości możliwych na rzecz jednego przedmiotu, jednej wartości. Jest on też odsunięciem innych chęci potencjalnych na rzecz jednego aktualnego⁴.

Człowiek sam rozważa i decyduje o kierunku własnych aktów, sam wybiera. I to tylko jego czyny są aktami ściśle ludzkimi. Kierunkiem poznania jest rozum i wola. Rozum wartościuje, gdyż jest przeniknięty do głębi pędem ku dobru, zaś cel ujawnia wolę i jej wpływ na poszczególne akty człowieka. Karol Wojtyła mówił, że wolność,

¹ J. Nagórny, K. Jeżyna, *Wielka Encyklopedia Nauczania – Jana Pawła II*, Radom 2014, s. 586.

² Ibidem, s. 229.

³ K. Wojtyła, *Zagadnienie woli w analizie aktu etycznego*, [w:] Idem, *Zagadnienie podmiotu moralności*, Lublin 2001, s. 187-193.

⁴ Idem, *Osoba i czyn*, Lublin 2001, s. 176.

można rozumieć w dwojaki sposób. W pierwszym, jest niezależna w dziedzinie intencjonalnej, poznawczej, drugim, jest zależna od „ja” osoby – każdy wybór jest wyborem dokonywanym przez konkretną osobę⁵. Wolność w znaczeniu podstawowym to tyle, co samozależność. Wolność w znaczeniu rozwiniętym, to niezależność w dziedzinie intencjonalnej. Osoba jest wolna, czyli niezależna od czynników zewnętrznych, ale zależna od własnego „ja”, każdy odpowiada za swoje postępowanie. Nie jest to samowola, lecz samozależnością⁶. Wolność może być twórcza w życiu społecznym. Powinna być zawarta w granicach wspólnego dobra oraz publicznego porządku. Autentyczna wolność powinna budować porządek społeczny. Należy umieć odróżnić wolność autentyczną od jej pozorów. Wolność człowieka jest wolnością „istoty stworzonej, a więc wolnością daną, którą trzeba przyjąć i troszczyć się odpowiedzialnie o jej wzrost”⁷. W przeciwnym razie, gdy człowiek nie podejmie pracy nad mądrym i prawdziwym korzystaniem z tej wartości, wolność umiera, niszcząc człowieka i społeczeństwo. Prawdziwa wolność nie oznacza odrzucenia, ale właśnie przyjęcie i odpowiedzialność za prawo moralne w życiu osobistym i społecznym. Wolność powinna liczyć się także z innymi wartościami. Uwzględniać: równość, sprawiedliwość oraz prawa człowieka⁸. W nauczaniu Papieża człowiek, który staje się wolny poprzez religię, kulturę oraz działanie w przestrzeni sumienia, może budować fundament, jakim jest wolność, który osiąga kres dojrzałości w rozumieniu siebie, poprzez poznanie swojej historii, tradycji, umie i potrafi zrobić użytek ze swej wolności. W swoich homiliach, podczas pielgrzymek do Polski, Papież zwracał uwagę, że „bolesne doświadczenia historii wyostrzyły naszą wrażliwość w zakresie podstawowych praw człowieka i praw narodu: zwłaszcza prawa do wolności, do suwerennego bytu, do poszanowania wolności sumienia i religii, praw ludzkiej pracy”⁹.

⁵ Ibidem, s. 182.

⁶ J. Galarowicz, *Imię własne człowieka. Klucz do myśli i nauczania Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 129.

⁷ Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* [dalej: CA], Kraków 2003, nr 13, s. 42.

⁸ Jan Paweł II, *Veritatis splendor* [dalej: VS], Kraków 2003, nr 35, s. 44.

⁹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej pod Szczytem Jasnej Góry – Pielgrzymka do Ojczyzny*, <http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/828> [dostęp: 15.03.2021].

Jan Paweł II podkreślał, iż nasze życie, tu na ziemi jest wędrówką (pielgrzymką) do wieczności Bożej. Wolność przedstawiał w dwóch aspektach: pozytywnym jako „wolność do” (dobrego działania) oraz negatywnym jako „wolność od” (przymusów, zła, grzechu itd.). Wolność ma wymiar jednostkowy i społeczny. Jest środkiem, a nie celem. Wolność jest darem, ale i nieustannym zadaniem. Zdaniem Jana Pawła II człowiek nie może się lękać wolności, tzn. podejmowania decyzji w wielu podstawowych dziedzinach, w których toczy się ludzkie życie, jak na przykład: polityka, ekonomia, kultura. U podstaw życia jednostki i społeczeństw znajduje się temat wolności człowieka, a dokładniej problem jej użycia¹⁰. Zależność człowieka w stosunku do Absolutu winna być bezwarunkowa, a zarazem pełna ufności. W stosunku do drugiego człowieka, zależność wyraża się w miłości. Natomiast w stosunku do rzeczy, osoba winna zachować rozsądny dystans. Problem wolności jest wielkim wyzwaniem dla całej działalności wychowawczej, w tym wychowania społecznego. Relacje zachodzące między godnością a wolnością, zdaniem Karola Wojtyły, mają ściśle określony porządek.

Godność jest związana z istnieniem człowieka – osoby, jest również tym, co wyraża wartość całego bytu człowieka, czyli cielesno-duchowego. Posiada ją każdy człowiek, niezależnie od przynależności do danego narodu, klasy, religii, wykształcenia i zawodu. Zmienia się jedynie nasza świadomość istnienia tej godności oraz konkretne wyrazy jej respektowania. Człowiek jako byt osobowy, a więc rozumny i wolny, jest źródłem własnego działania przez akty decyzyjne, jest obdarzony sumieniem, zdolnością do rozpoznawania dobra i zła oraz odpowiedzialnością¹¹.

Godność osoby jako wartość nie jest podobna do innych wartości, tj. intelektualnych, witalnych, estetycznych. Wojtyła odnosi się do godności jako wartości samej osoby. Odróżnia od tych wartości, które tkwią w osobie. Są to wartości wrodzone lub nabyte¹². Godność jest fundamentem wolności. Dla Karola Wojtyły o takim ujęciu decyduje natura, Istnienie człowieka jako istoty o naturze rozumnej stanowi większe

¹⁰ K. Wojtyła, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 41.

¹¹ J. Mariański, *Godność ludzka jako wartość i sposoby jej uzasadniania w opinii młodzieży*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2019, t. 62, nr 4 (248), s. 5.

¹² K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001, s. 110.

dobro, niż istnienie wielu innych bytów, które nie są rozumne¹³. W konsekwencji, żeby to dobrze ująć, Wojtyła pisał:

Istotną racją wyboru oraz samej zdolności wybierania nie może być nic innego, jak swoiste odniesienie do prawdy, które wnika w intencjonalność chcenia i tworzy jakby jego zasadę wewnętrzną¹⁴.

Godność osoby wyznacza wolność, co jest godne, a nie odwrotnie, to nie akt wolności decyduje o godności osoby¹⁵. Z godności osoby ludzkiej wynikają wartości podstawowe i prawa człowieka takie jak: równość, solidarność, demokracja, tolerancja, sprawiedliwość społeczna, życie ludzkie, wolny rozwój osobowościowy, pokój, dialog, praca, środowisko naturalne. Człowiek nie może być traktowany jako przedmiot, zabawka, która zaspokaja czyjeś potrzeby, przyjemności, korzyści lub wygody.

Każdy człowiek ma prawo do równego traktowania oraz wyrażania swobodnie swojego zdania. We współczesnym świecie wzrasta świadomość godności, jaka przysługuje każdemu z nas. W karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 2012 roku podkreśla się, że godność człowieka jest nienaruszalna, musi być szanowana i chroniona. Każdy człowiek ma prawo do życia, nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu. Każdy człowiek ma prawo do poszanowania jego integralności fizycznej i psychicznej (art. 1, 2, 3). Godność ludzka przysługuje każdemu niezależnie od płci, wyznania, koloru skóry¹⁶. Jest wartością niezbywalną i wynika już z faktu naszego zaistnienia. Godność ludzka jest wartością, ponieważ niesie ze sobą takie postrzeganie oraz nadaje takie cechy, które są pozytywne, pozytywnie wpływają na człowieka i prawidłowo go kształtują¹⁷. Człowiek odpowiedzialny to człowiek, który w wolności odpowiada na wymagania, jakie

¹³ Por. T. Biesaga, *Godność a wolność w antropologii Karola Wojtyły*, [w:] G. Hołub, P. Duchliński (red.), *Ku rozumieniu godności człowieka*, Kraków 2008, s. 72.

¹⁴ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, [w:] T. Styczeń, W. Chudy, J. W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek (red.), *„Osoba i czyn” oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 2000, s. 181.

¹⁵ K. Wojtyła, *Znak, któremu sprzeciwiać się będą*, Kraków 2005, s. 133.

¹⁶ J. Mariański, op. cit., s. 16.

¹⁷ F. Adamski (red.), *Poza kryzysem tożsamości, w kierunku pedagogiki personalistycznej*, Kraków 1993, s. 12.

stawia przed nim prawda o ludzkiej godności¹⁸. Wolność jest wartością fundamentalną. Być wolnym człowiekiem i działać w wolności jest pierwotnym prawem człowieka. Jedynie, gdy ma swobodę decyzji, czyli ponosi całkowitą odpowiedzialność za swój czyn. Wolność człowieka jest ciągle ograniczana przez warunki społeczne, polityczne, finansowe, prawne lub kulturowe. Odbieranie człowiekowi wolności lub bezprawne jej ograniczanie jest wielką niesprawiedliwością, rani jego godność oraz ogranicza jego rozwój osobowy.

Znaczenie pojęć obecnie, podobieństwa i różnice, aktualność nauczania Papieża

Lekceważenie natury człowieka, stworzonego dla wolności, jest nie tylko niedozwolone z punktu widzenia etycznego, ale i praktycznie niemożliwe¹⁹. Organizacja społeczeństwa eliminująca sferę wolności, która przysługuje obywatelom, osłabia ich życie społeczne. Jan Paweł II wskazywał, aby zło pokonywać dobrem. Ci, którzy mówią wyłącznie o spontaniczności, o łatwości, zwodzą człowieka. Należy być świadomym. Kształtować swoje sumienie. Nie zniekształcać. Okazuje się, że wrodzone możliwości oraz aspiracje, by być wolnym, to zbyt mało, aby rzeczywiście żyć w wolności. Sposoby postrzegania siebie oraz świata są bardzo różne. W życiu osobistym wolność zostaje wypaczona lub ograniczona przez uleganie iluzjom łatwego życia, które nie zobowiązuje człowieka do kierowania się jakimiś obiektywnymi prawdami, normami moralnymi czy też zobowiązaniami. Młodzi ludzie wyzwolili się z XX-wiecznych społecznych utopii o kolektywnym szczęściu, prezentowanych przez socjalizm narodowy (fasyzm), czy socjalizm międzynarodowy (komunizm). Popadają jednak w „nowoczesne” utopie o istnieniu łatwego szczęścia, tym razem w wymiarze prywatnym, indywidualnym. Trwając w tego typu utopiach, tym łatwiej i w sposób coraz mniej świadomy podporządkowują się dyktaturze ekonomii i polityki w życiu społecznym. Biorąc pod uwagę życie prywatne człowieka, można stwierdzić, że współczesny człowiek ucieka od wyprawowania logicznych wniosków z obiektywnych faktów. Stając się

¹⁸ K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 2001, s. 116-120.

¹⁹ Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* [dalej: CA], Kraków 2003, nr 25.

ofiara logiki subiektywności i bezkrytycznej tolerancji, tracąc w ten sposób świadomość konsekwencji swoich czynów i zadowolając się „wolnością” polegającą na szukaniu choćby chwili przyjemności za każdą cenę, posuwając się do bardziej drastycznych działań²⁰. Pokazywały to ostatnie wydarzenia, jakie działy się w Polsce: profanacje świętych obrazów lub ikon, marsze równości, liczne zniewagi, strajki. Jan Paweł II uczył: „Odważnie opierajcie się handlarzom złudzeń, którzy wykorzystują wasz głód szczęścia i drogo każą sobie płacić za chwilę sztucznego raju, uzyskaną przez odrobinę dymu, dawkę alkoholu czy narkotyków²¹. Strajki uważał za uprawnione pod odpowiednimi warunkami i we właściwych granicach. Strajk nie może naruszać dobra społeczeństwa. Strajk powinien być zawsze pokojową metodą przedstawiania postulatów i walki o swoje prawa. Człowiek powinien dawać przykład godny naśladowania dla innych.

Godność i wolność vs aborcja/wolny wybór

Z pewnością antykoncepcja i przerywanie ciąży, z moralnego punktu widzenia to dwa zasadniczo różne rodzaje zła: jedno jest sprzeczne z pełną prawdą aktu płciowego jako właściwego wyrazu miłości małżeńskiej, drugie niszczy życie ludzkiej istoty.

Życie każdego dziecka rozpoczyna się z chwilą jego poczęcia. Człowieka jest istotą rozumną, a więc powinien wiedzieć, że współżycie w następstwie niesie za sobą konsekwencje i każdy powinien się z tym liczyć. Życie ludzkie od chwili poczęcia powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny. Papież zwracał uwagę, że szeroka akceptacja aborcji w społeczeństwie współczesnym – tak w prawie, jak i w obyczajowości – jest znakiem niezwykle groźnego kryzysu zdolności odróżniania dobra od zła, nawet w odniesieniu do najbardziej fundamentalnych wartości²². Władzą zakorzenioną w osobie; rzeczywistością, dzięki której osoba ma świadomość „samoposiadania” i „samostanowienia” siebie (o sobie) oraz decydowania jest wolna

²⁰ M. Dziewiecki, *Pedagogika integralna*, Warszawa 2010, s. 124-129.

²¹ M. Maliński, *Jan Paweł II, niezwykle pontyfikat*, Ożarów Mazowiecki 2005, s. 116.

²² J. Nagórny, K. Jeżyna, op. cit., s. 48.

wola. Jest tym, co osobie „pozwala chcieć” i wybierać. Stanowi wyraz podmiotowości osoby; potwierdza jej wolność oraz godność. Działa podczas wykonywania czynu ludzkiego; obok poznania intelektualnego jest drugim jego integralnym elementem²³. Przyjmując za prawdę, że osoba najpełniej wyraża się przez czyn ludzki, Jan Paweł II zauważył, że duże znaczenie ma tu decyzja wolnej woli. Samo poznanie przedmiotu czynu nie ma jeszcze charakteru moralnego. To decyzja wolnej woli ostatecznie mu go nadaje. Papież nauczał, że moralność ludzkiego czynu zależy przede wszystkim i zasadniczo od przedmiotu, dodaje, że dotyczy to przedmiotu rozumnie wybranego przez świadomą wolną wolę²⁴. Jan Paweł II podkreślał, że chodzi tu o „świadomą wolę”, czyli znającą prawdę i doświadczenia prawdy. Wolność woli wyraża się w jej podporządkowaniu prawdzie. Posłuszeństwo prawdzie jest gwarancją wolności wolnej woli. Bez oparcia się na prawdzie wola nie jest do końca wolna²⁵. Nasze współczesne wybory przyczyniają się do tego, że istnieje na tym świecie niesprawiedliwość, ucisk oraz cierpienie. Wiele błędnych decyzji zagęszcza się czasem do struktur zła i grzechu. Pojedynczy człowiek działa wtedy w systemie, który jest w całości zły i niesprawiedliwy, i może łatwo z niego się wycofać.

Jan Paweł II przypominał, że antykoncepcja sprzeciwia się cnotom czystości małżeńskiej, zaś aborcja jest sprzeczna z cnotą sprawiedliwości i bezpośrednio łamie Boże przykazanie „Nie zabijaj”. Wolność wyboru nie stanowi wolności człowieka, bo wolność wyboru może być wykorzystana w sposób byle jaki. Może łączyć się z samowolą, rozumianą jako wybieranie czegokolwiek. Człowiek nie może stawać się niewolnikiem swoich różnych skłonności i namiętności. Rozwiązaniem wszelkich konfliktów jest przede wszystkim dialog i otwartość na drugiego człowieka.

W obecnym świecie, w którym żyjemy, po opublikowaniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 stycznia 2021 r. w sprawie tzw. aborcji eugenicznej, pojawiły się uliczne protesty. Wiele zachowań, jakie można było dostrzec na tych protestach wręcz szokowało. Wymienić należy zwłaszcza: werbalną wulgarność protestujących oraz idącą z nią w parze agresję niektórych uczestników; duży udział

²³ Jan Paweł II, *Veritatis splendor* [dalej: VS], Kraków 2003, nr 71.

²⁴ Ibidem, nr 78.

²⁵ Ibidem, nr 75.

młodzieży, a nawet dzieci; zaangażowanie w nakręcanie emocji liberalnych mediów, działania w mediach społecznościowych. Manipulowanie dziećmi mogło rodzić analogię do żywych tarcz chroniących skrytych za nimi napastników. Odmowa współudziału w niesprawiedliwości to nie tylko obowiązek moralny, ale także podstawowe ludzkie prawo. Gdyby tak nie było, człowiek byłby zmuszony popełniać czyny z natury swojej uwłaczające jego godności i w ten sposób jego wolność, której autentyczny sens i cel polega na dążeniu do prawdy i dobra, zostałyby radykalnie naruszone. Chodzi tu zatem o prawo podstawowe, kwestię sumienia, które właśnie z tego względu powinno być przewidywane w ustawodawstwie państwowym i przez nie chronione.

Negatywne nakazy moralne, to znaczy te, które uznają wybór określonego czynu za moralnie niedopuszczalny, mają dla ludzkiej wolności wartość absolutną: obowiązują zawsze i we wszystkich okolicznościach, bez żadnych wyjątków. Spełniają niezwykle ważną funkcję pozytywną: zawarte w nich bezwarunkowe „nie” określa nieprzekraczalną granicę, poniżej której człowiek wolny nie może schodzić, a zarazem wskazuje pewne minimum, od którego musi rozpocząć wypowiedzanie niezliczonych „tak”, zdolnych ogarniać stopniowo cały horyzont dobra. Są początkiem i koniecznym pierwszym etapem drogi do wolności.

Nauczanie Papieża: życie społeczne a wolność człowieka

Jan Paweł II mówił, że obok porządku prawnego musi być poprawnie zarysowana koncepcja osoby ludzkiej. Chodzi tutaj o to, aby struktury prawne i porządek demokratyczny miały służyć człowiekowi, a nie szkodzić. Jeśli nie mamy poprawnej koncepcji osoby ludzkiej, to porządek prawny jest tak jakby w zawieszeniu. Wówczas jest przyjmowany w kategoriach pozytywizmu prawnego. Wystarczy, że odpowiednia władza prawodawcza ustanowi cokolwiek, a to cokolwiek już staje się prawem. Papież w społecznym nauczaniu podkreślał, że fundamentem porządku prawnego prawa stanowionego jest prawo naturalne, bo prawo naturalne wyraża prawdę o człowieku. W sposób normatywny ujmując to, kim jest człowiek i kim ma być. Mówi, że osoba ludzka ma być celem, a nie środkiem do celu.

Jan Paweł II propagował personalizm, który podkreśla wspólnotę osób. Papież mówił o dwóch cywilizacjach – cywilizacji miłości i cywi-

lizacji użycia, o różnicy między indywidualizmem a personalizmem. Personalizm ujmuje człowieka w kategoriach zdolności do daru z siebie samego. Z drugiej strony, jest to zdolność do przyjęcia daru człowieka, czyli zdolność do miłości. Natomiast w indywidualizmie nie ma miejsca na miłość. Istnieje miejsce tylko na umowę społeczną. W demokracji liberalnej trudno pogodzić się z istnieniem wartości chrześcijańskich, a nawet są one eliminowane, gdyż rzekomo naruszają wolność²⁶. Prawa człowieka to fundamentalna zasada porozumienia ponad granicami w tym, co dotyczy wolności, godności i równouprawnienia. Dlatego są one uniwersalne i niezależne od czasu i przestrzeni. Są nienaruszalne podobnie jak nienaruszalna jest godność człowieka, od której one pochodzą. Wreszcie są niezbywalne, to znaczy: nikt nie ma prawa odbierać drugiemu tych praw (czy też komuś je przyznać albo ich odmówić). Prawa człowieka muszą być przyjęte w pełni i chronione przed ideologicznymi fałszerstwami²⁷.

Jan Paweł II mówił: „Przyszłość świata idzie przez rodzinę”, a znając filozofię marksizmu, krytykował marksistowskie ujęcie rodziny. W obecnym świecie widać skalę poruszanego przez Papieża problemu, bowiem rodziny są niszczone, co z ogromną siłą uderza w przyszłość świata. W ideologii marksistowskiej przypisywano jednym postaci brata, innym wroga. Pierwszym, przypisywano działania wyzwolenie, drugim, działania bandyckie. Podobna dychotomia wartościowania dokonuje się w tej ideologii, z którą mamy dzisiaj do czynienia. Papież nauczał, że człowiek roszcząc sobie prawo do samowolnego określania cech genetycznych innej osoby, stanowi poważną obrazę jej godności oraz zasadniczej równości ludzi²⁸.

²⁶ J. Nagórny, R. Nęcek, P. Gąsior, *Polska moralność społeczna*, Lublin 2007, s. 33-34.

²⁷ J. Lekan, *Docat – co robić? Nauka społeczna kościoła*, Lublin 2016, s. 70-71.

²⁸ Kongregacja Nauki, *Dignitis Personae – instrukcja dotycząca niektórych problemów bioetycznych*, [w:] J. Brusiło (red.), *W trosce o życie – wybrane dokumenty stolicy apostoelskiej*, t. 2, Tarnów 2012, s. 493.

Zmiany społeczne: przemiana światopoglądowa

Początek wszelkich zmian dokonuje się wewnątrz człowieka w myśleniu i rozumowaniu i dopiero wtedy może on działać na zewnątrz. Człowiek musi być uznawany i respektowany bez względu na stan zdrowia, na chorobę czy niepełnosprawność. Jednakże w naszych czasach określenie „jakość życia” zyskuje stopniowo sens odbiegający często od tej podstawowej wykładni, opartej na właściwej antropologii filozoficznej i teologicznej. Pod naciskiem społeczeństwa dobrobytu coraz większą popularność zyskuje bowiem pojęcie życia, które jest ograniczające i zarazem selektywne: jego istotą miałyby być zdolność zażywania i odczuwania przyjemności lub też samoświadomość i możliwość uczestniczenia w życiu społecznym. W konsekwencji zostaje zakwestionowana jakakolwiek jakość życia istot ludzkich, które jeszcze nie są albo już nie są zdolne rozumieć i kierować się wolą, jak również tych, które nie mogą już czerpać przyjemności jako doznanie i relacja²⁹. W swym nauczaniu Papież podkreślał wartość życia ludzkiego. Jan Paweł II zwracał uwagę na opisy stworzenia człowieka w *Piśmie Świętym* (Rdz 1, 26-28 i 2, 5-25). Jest w nich zawarta niemożliwość redukcji człowieka do świata – jest on tym, który nosi w sobie „obraz Boży” oraz zadanie postawione przed człowiekiem jako mężczyzną/kobietą. Tym zadaniem jest przekraczanie samotności i uświadomienie sobie potrzeby wzajemnego dopełnienia męskości/kobiecości. Każdy człowiek szczerze otwarty na prawdę i dobro może dzięki światłu rozumu dojść do przekonania, że każda ludzka istota ma prawo oczekiwać absolutnego poszanowania swojego podstawowego dobra – życia. Uznanie tego prawa stanowi fundament współżycia między ludźmi oraz istnienia wspólnoty politycznej. Jan Paweł II nauczał, że:

Wszystko co godzi w samo życie, jak wszelkiego rodzaju zabójstwa, ludobójstwa, spędzanie płodu, eutanazja i dobrowolne samobójstwo; wszystko, cokolwiek narusza całość osoby ludzkiej, jak okaleczenia, tortury zadawane ciału i duszy, próby wywierania przymusu psychicznego; wszystko co ubliża godności ludzkiej, jak nieludzkie warunki życia,

²⁹ Jan Paweł II – *W obronie życia i każdej osoby ludzkiej – przesłanie do członków Papieskiej Akademii Pro Vita*, [w:] J. Brusiło (red.), *W trosce o życie – wybrane dokumenty stolicy apostoelskiej*, t. 2, Tarnów 2012, s. 209.

arbitralne aresztowania, deportacje, niewolnictwo, prostytutka, handel kobietami i młodzieżą; a także nieludzkie warunki pracy, w których traktuje się pracowników jak zwykle narzędzia zysku, a nie jak wolne, odpowiedzialne osoby: wszystkie te i tym podobne sprawy i praktyki są czymś haniebnym; zakazając cywilizację ludzką bardziej hańbą tych, którzy się ich dopuszczają, niż tych, którzy doznają krzywdy, i są najbardziej sprzeczne z czcią należną Stwórcy³⁰.

W książce *Przekroczyć próg nadziei* zaznaczył: „Każdy człowiek ma prawo do życia, to znaczy: prawo do narodzenia a potem prawo do istnienia, do naturalnej śmierci”³¹.

Małżeństwo i rodzina a godność i wolność

Małżeństwo oraz rodzina jest bardzo ważna i istotna. To w rodzinie wartości takie jak godność i wolność mają szansę integralnego rozwoju. Należy podkreślić, że chodzi tu o model personalistyczny, a więc oparty na wolnej decyzji osób, które chcą przekazywać życie i tworzyć wspólnotę rozwijając i pogłębiając naturalne uwarunkowanie męskości oraz kobiecości, nie zaś o jakiegokolwiek związku, które – choć nazywają się lub chciałyby być nazywane rodziną – nie wypełniają warunków bycia małżeństwem, a w następstwie rodziną. Człowiek jako osoba nie może być nigdy sprowadzany do roli rzeczy, czy jakiegokolwiek przedmiotu. Dlatego rodzina jest jedną z podstawowych i najważniejszych sił napędowych kultury i najważniejszą „instytucją”, dzięki której mamy możliwość realizacji, aby zdobyć umiejętności doskonalenia się. W rodzinie występuje integracja natury oraz kultury. W niej dokonuje się odkrycie czym jest wspólnota osób, że jest otwarta na przyjęcie innych osób, co więcej, w pewien sposób umożliwia i ułatwia to rozszerzenie się wspólnoty. Rodzice są niejako współpracownikami Stwórcy, a główną ich misją jest przekazywanie dzieciom życia i ich wychowanie. Małżeństwo nie jest wynikiem przypadku lub owocem ewolucji ślepych sił przyrody.

³⁰ Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Kraków 2003, nr 1-3.

³¹ A. Dobak, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 2006, s. 159.

Trzeba zwrócić uwagę na pewne szczególne właściwości, jakie przybiera katecheza w kwestii wychowania do wartości, dla poszczególnych etapów życia. Okresem godnym uwagi jest właśnie ten, gdy małe dziecko otrzymuje od rodziców i środowiska rodzinnego pierwsze podstawy wychowania. Wkrótce potem, w szkole, rodzice współpracując z wychowawcami, nauczycielami, w sposób uporządkowany i regularny, bezpośrednio przygotowują do dalszego życia w społeczeństwie.

Następnie przychodzi czas dojrzewania. Jest to okres, w którym każdy odkrywa samego siebie i własny świat wewnętrzny, w którym snuje wielkie plany. Budzi się wtedy uczucie miłości i naturalny popęd seksualny, rozpala się pragnienie nawiązywania kontaktów społecznych i szczególnie głęboka radość, związana z obiecującym odkrywaniem życia. Czas głęboko nurtujących pytań, niepokojących poszukiwań prowadzących do frustracji. Wiek pewnego rodzaju nieufności wobec innych, niebezpiecznego zamknięcia się w sobie, pierwszych nieraz klęsk i goryczy. Z wiekiem młodzieńczym przychodzi czas pierwszych wielkich decyzji. Wspierany duchowo, być może przez członków rodziny i przez przyjaciół, a mimo to pozostawiony sobie samemu i swojemu sumieniu, młody człowiek musi coraz częściej i rozważniej – z obowiązku sumienia – kierować swoim losem. Wolna wola, dobro i zło, łaska i grzech, życie i śmierć będą coraz silniej walczyć między sobą w nim samym, jako kategorie materialne – co jest oczywiste – lecz także i przede wszystkim jako fundamentalne wybory, które z całą jasnością, świadomy własnej odpowiedzialności, musi przyjąć lub odrzucić. Katecheza przygotowuje, także do ważnych obowiązków wieku dojrzałego. Staje się w ten sposób, od wczesnych lat dzieciństwa po próg dojrzałości, pewnego rodzaju stałą szkołą i towarzyszy głównym etapom życia³².

Jan Paweł II nauczał, że dziecko jest najpiękniejszym darem dla rodziny, dla narodu. Papież przede wszystkim opiera godność, wolność oraz wolną wolę na fundamencie rodziny. Jeśli pokój będzie w domach, w naszych rodzinach, w których żyjemy, wówczas będzie emanował i będzie wpływał na innych. Jeśli zaś nie obronimy pokoju, w naszych izbach, jakimi są ludzkie serca i w naszych rodzinach – to nie będzie

³² Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska Catechesi tradendae*, [w:] *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 1, Kraków 1997, s. 35-43.

pokoju w skali społeczeństwa (znajomi, rówieśnicy). Dzięki rozsądkowi człowiek potrafi odróżnić niesprawiedliwe warunki od sprawiedliwych, które są niezbędne do sprawiedliwego porządku społecznego. Jan Paweł II pisał:

Kościół docenia demokrację jako system, który zapewnia udział obywateli w decyzjach politycznych i rządzonym gwarantuje możliwość wyboru oraz kontrolowania własnych rządów, a także – kiedy należy to uczynić zastępowania ich w sposób pokojowy innymi. Nie może zaś demokracja sprzyjać powstawianiu wąskich grup kierowniczych, które dla własnych partykularnych korzyści albo celów ideologicznych przywłaszczają sobie władzę w państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej³³.

Trudności w praktycznym zastosowaniu

Nie od razu widać też konsekwencje złych czynów, choć one nieuchronnie nadejdą. Świadomość nieuniknionych rezultatów niekoniecznie stanowi o ich decyzjach. Każde uczynione dobro przynosi owoc, każde uczynione zło, także rodzi konsekwencje. Natomiast życie jest tak krótkie, że póki żyjemy, ciągle szukamy nowych doświadczeń i tego, co ma nam dostarczać kolejnych ekscytacji i przyjemności. Taka jest ludzka natura. Te wszystkie dążenia mówią nam o jednym: człowiek tak naprawdę chce uniknąć nieszczęścia, głodu, pustki, samotności, a w ostateczności śmierci. Zauważmy, że jeżeli główną motywacją, jaką chcemy się kierować w życiu, jest unikanie czegoś, kogoś, ucieczka od nieszczęść, to tak naprawdę żyjemy w oczekiwaniu na śmierć. Człowiek potrzebuje pomocy wyrażonej w edukacji i w wychowaniu, ponieważ wielokrotnie dokonuje złych wyborów. Czyny człowieka, powinny być dokonywane w sposób przemyślany. Wtedy może on dokonywać słusznych decyzji, które są dopełnieniem godności oraz wolności, o których mówił Papież Jan Paweł II.

³³ Jan Paweł II, CA, nr 46.